

HALK TÜRKÜLERİNDE “GÖNÜL” DÜĞÜM SÖZCÜĞÜNÜN METAFORİK GÖRÜNÜMLERİ: BİLİŞSEL ANLAMBİLİM ÇERÇEVESİNDE BİR ÇÖZÜMLEME*

Metaphorical Expressions of the Node “Gönül” In Turkish Folk Song:
A Cognitive Semantic Analysis

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Eda ÇELİK**

ÖZ

Bilişsel anlambilim kapsamında metaforlar bireylerin dilsel etkinliklerinin çok büyük bir bölümünün kaynağı görevinde olan ve algı, dikkat, çerçeveleme gibi farklı faktörler sonucu oluşan yapılandırmalar olarak değerlendirilmektedir. Aristo'dan bu yana süre gelen ve yalnızca yazınsal dilde, dili estetize etme işlevi kapsamında değerlendiren geleneksel bakış açısının tersine bilişsel anlambilim metaforları, bireysel ve kültürel kodların dil aracılığıyla izlenmesine yardımcı olan en önemli dilsel kurulumlardan biri olarak değerlendirmektedir. Özellikle toplumsal belleğin en güçlü ve etkili taşıyıcılarından olan metaforların oluşumunda temelde deneyimsel ve kültürel faktörler olmak üzere iki paradigmadan söz etmek mümkündür. Bu kapsamda alanyazında “kültürel biliş” olarak adlandırılan mekanizma aracılığıyla bir topluluğun parçası olan bireylerin art alanında doğal olarak konumlanan bilgi yapısının bilimsel ve nesnel olarak ele alınmasında metafor temelli çalışmalar büyük bir öneme sahiptir. Söz konusu çalışmalar aracılığıyla belirli bir dili ve doğal olarak algı sistemini paylaşan toplulukların anlamlama ve kavramlaştırma eğilimleri, diğer bir deyişle dış dünyayı algılama biçimleri kapsamlı olarak ortaya konabilmektedir. Diğer bir deyişle metafor odaklı araştırmalar, araştırma nesnesi olan dile ilişkin kültürelbilimsel açıklamalar yapma açısından oldukça uygun bir yöntemsel altyapıya sahiptir. Bu çalışmanın temel amacı Türk kültüründe önemli bir dilsel üretim olan halk türkülerinde gönül düğüm sözcüğü ile kurulan kavramsal metafor görünümünü ortaya koymak, bu kapsamda Türkçenin kültürel evreninde kendine özgü hissetme ve düşünme biçimlerini metaforik düzlemde ele almaktır. Çalışmada gönül düğüm sözcüğünün seçilmesindeki en önemli motivasyon, sözcüğün doğrudan içerisinde doğduğu dile özgü içkin uzanımlara sahip olması ve bu bağlamda ikinci bir dile düzenlamsal olarak yalnız göndergelerle çevrelememesidir. Çalışma, içerisinde gönül düğüm sözcüğü geçen 417 türkü ve 34.226 sözcükten oluşan özel amaçlı bir “Halk Türküleri Veritabanı” aracılığıyla yürütülmüştür. Veri çözümleme sürecinde her düğüm sözcüğün bağlama ilişkin anlamı ya da anlamları saptanmış; sözcüğün bağlamsal anlamı dışında daha somut, daha açık ve tarihsel olarak daha eski olup olmadığı belirlenmiş; dilsel birimin bağlamsal anlamdan daha temel ve arkaik bir anlama sahip olması durumunda bağlamsal anlamıyla kıyaslanmış ve bağlam aracılığıyla yeni üretilen anlam değişimliliği bir anlam alanına katkıda bulunuyorsa dilsel birim kavramsal metafor olarak kodlanmıştır. Araştırma konusu sözcüğün üretken bir metafor alanı oluşturduğu ve Yer, Araç, Fiziksel Nesne, Canlı, Kap gibi birçok kaynak alan aracılığıyla kavramlaştırıldığı elde edilen temel bulgular arasındadır. Kaynak alanlar kapsamında “Gönül Kutsal Binadır, Gönül Mahrem Bir Müllüktür, Gönül Zarar Görmeye Açık Bir Nesnedir, Gönül Tahttır, Gönül Kapıdır, Gönül Çalgıdır, Gönül Defterdir, Gönül Kuştur, Gönül Duyguların Saklandığı Bir Kaptır” gibi farklı kavramsal metafor görünümlerinin yanı sıra “Gönül İnsandır” gibi metafor ve metoniminin arakesiti olan görünümlere ilişkin bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Bilişsel anlambilim, metafor, metonimi, gönül, halk türküleri.

ABSTRACT

Within the scope of cognitive semantics, metaphors are considered as configurations that are the source of a large part of individuals' linguistic activities and formed as a result of different factors such as perception, attention, framing. The traditional perspective since Aristotle evaluates metaphors only in literary language, within the scope of the aestheticizing function of language. Cognitive semantics, on the other hand, evaluates metaphors as one of the most important linguistic productions that help to follow individual and cultural codes through language. Metaphors are one of the most powerful and effective instruments of social memory, and it is possible to mention two sources in their formation: experiential and cultural factors. In this context, metaphor-based studies have a great importance in the scientific and objective analysis of the pattern that is naturally

* Geliş tarihi: 06 Ağustos 2020 - Kabul tarihi: 27 Şubat 2021

Çelik, Ayşe Eda. “Halk Türkülerinde “Gönül” Düğüm Sözcüğünün Metaforik Görünümleri: Bilişsel Anlambilim Çerçevesinde Bir Çözümleme” *Millî Folklor* 129 (Bahar 2021): 111-123

** Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Dilbilimi Bölümü, aedagundogdu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9074-7903.

located in the schemas of individuals through "cultural cognition". Through metaphor studies the conceptualization tendencies and perception styles of communities that share a certain language and naturally perception system can be comprehensively revealed. In other words, metaphor-based studies have a very suitable methodological background in terms of obtaining cultural data about language. The aim of this study is to reveal the conceptual metaphors established with the node "gönül" in folk songs, which is an important linguistic production in Turkish culture. In this context, the unique way of feeling and thinking of Turkish will be discussed in a metaphorical context. The most important motivation for choosing the node "gönül" in the study is that the word has inherent extensions specific to Turkish and cannot be literally translated into a second language. The study was conducted through the "Folk Songs Database" consisting of 417 folk songs and 34.226 words. In the data analysis process, first of all, the contextual meanings of each node were determined. Then, it was checked whether the node was more concrete, more explicit, and historically older than its contextual meaning. If the linguistic unit has more basic and archaic meaning than the contextual meaning, it has been compared with its extensions. Finally, if the meaning formed through context contributes to a figurative domain, the linguistic unit is coded as a conceptual metaphor. In the study, it was found that the node "gönül" has productive metaphorical usages and is conceptualized through many source domains such as Location, Tool, Physical Object, Alive, Container. Within the scope of source domains, different conceptual metaphors were obtained such "Gönül Kutsal Binadır, Gönül Mahrem Bir Mülktür, Gönül Zarar Görmeye Açık Bir Nesnedir, Gönül Tahttır, Gönül Kapıdır, Gönül Çalgıdır, Gönül Defterdir, Gönül Kuştur, Gönül Duyguların Saklandığı Bir Kaptır". In addition, findings were obtained regarding the usages that are the intersection of metaphor and metonymy.

Key Words

Cognitive semantics, metaphor, metonymy, gönül, Turkish folk song.

1. Giriş

Metaforlar Aristo'dan bu yana araştırma konusu yapılmakta olan dilsel yapılanmalardan biridir. Klasik görüş metaforları yazımsal dilde rastlanan ve retoriğe katkıda bulunan bir dilsel sanat olarak değerlendirirken bilişsel anlambilim söz konusu kullanımları bireyin ve toplumun dünyayı anlamlandırma biçimine ışık tutan kavramlaştırmalar bütünü olarak ele alır. Bu açıdan özelden metaforik görünümüler genelde tüm değişmeceli kullanımlar kapsamında anlam, sözcük ve nesne eşleşmesi kadar basit bir düzlemde ele alınabilecek bir üretim biçimi değildir. Diğer anlambilim alanlarından farklı olarak anlam ve kavramlaştırmayı birbirine son derece yakın tutan ve anlam üretimini ortaya koymanın yolunun kavramlaştırmadan geçtiğini savunan bilişsel anlambilim anlamı ve doğal olarak kavramlaştırmayı *sözlüksel* değil *ansiklopedik* olarak kurgular: dilde varolan bir sözcüğe ilişkin yapılan anlamsal analizler basit bir eşleşmenin ötesinde farklı deneyim ve kurgulardan beslenen geniş bir kavramlaştırma alanını ortaya koymaktadır.

Bilişsel anlambilim çerçevesinde metaforlar da yukarıda sözü edilen ansiklopedik kurguların temel olanlarından biridir. Metaforik anlam dilsel yapıların birbiri ile kurduğu bağlar aracılığıyla izlenen ve dil kullanıcısının bilişsel dinamiklerinden beslenen karmaşık yapılanmalar olarak tasarlanırlar. Bu kapsamda metaforlar algısal ve kültürel boyutun doğal taşıyıcıları olarak değerlendirilmekte ve "bireysel deneyimleri ve diğer karmaşık kavramsal yapılanmayı somut hale getiren yapılanmalar" olarak tanımlanmaktadır (Evans 2007, Evans 2012, Kovecses 2002, Lee 2002). Kavramsal metaforlar temelde kaynak alan ve hedef alan olmak üzere iki çerçeve üzerinden şekillenmektedir: kaynak alan çeşitli kavramlar, temsiller, görseller, imajlardan oluşan ve diğer "şeyleri" tanımlamak için ödünç alınan soyut alan iken hedef alan, kaynak alan aracılığıyla somutlaştırılmak istenen diğer bir alandır. Örneğin aşkı bir yolculuk olarak kavramlaştırdığımızda yolcular sevgililer, bu yolculukta varılan noktaya ulaşmak için kullanılan araç aşk ilişkisi, varış noktası ilişkinin çeşitli amaçları ve bu rotadaki engeller ise ilişkideki çeşitli sorunlar olarak tanımlanabilir ve AŞK BİR YOLCULUKTUR¹ (LOVE IS A JOURNEY) kavramlaştırması

çerçevesinde yolculuk kaynak alan, aşk ise hedef alan olarak ele alınabilir (Evans 2007, Evans 2012, Goatly 2007).

Kavramsal metafor eşleşmelerinin üretimindeki en önemli iki değişken, deneysel faktörler ile kültürel paradigmalardır. Kovecses (2002) bu kapsamda kavramsal alanları, dış dünya ile bedenimizin etkileşiminden başlayarak daha soyut alanlara aktarılabilen bireysel deneyimlerin tutarlı bir organizasyonu olarak değerlendirir. Diğer bir deyişle dış dünyanın bir parçası olan bedenimiz yalnızca fiziksel deneyimlerimizi yönetmemekte aynı zamanda çok daha soyut nitelikteki sınıflandırma eğilimlerimizi de belirlemektedir. Dilde kavramsal metafor oluşturmada el, göz, yüz gibi beden parçalarının yaygın kaynak alanlar olarak karşımıza çıkması bedenleşmiş bilincin bir yansıması olarak düşünülebilir. Öte yandan bireyi içerisinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak kurguladığımızda, bilişsel süreçlerin yalnızca bedensel duyumlar aracılığıyla işlemediği, aynı zamanda bireyin ait olduğu toplumun ürettiği kültürel kodların da kavramlaştırma sürecinde büyük bir önem taşıdığı söylenebilir. Sharifian'ın (2009, 2011) kültürel biliş (cultural cognition) adını verdiği bu düzlem, belirli bir topluluğa ait insanların zihninde ortak olarak bulunan devingen ve dinamik bir alan olarak tanımlanabilir. Bu açıdan dilsel toplulukların kavramlaştırma eğilimleri hem kendi içerisinde zamana bağlı olarak değişmekte hem de bir başka dilsel topluluğa ait kavramlaştırmalarla kıyaslandığında farklılaşabilmektedir. Kovecses (2010) bir kültürün üyelerinin belirli amaçlar için birbirleriyle etkileşime girdiğini, bu bağlamda hedeflerine ulaşmak için belirli söylemler ürettiğini ifade eder. Bu tür söylemler temelde belirli konularla ilgili anlamların bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır ve söylemler kavramsal bir çerçeveye sahip olduğunda ve gizil normlar olarak kalıplaştığında ideolojiye dönüşür. Temelde metaforlar da bu ideolojilerin dildeki yansımalarının bir bölümü olarak değerlendirilebilir. Buna paralel olarak Shanghai (2009) de metafor ve kültürel modellerin birbiriyle son derece ilişkili iki kavram olduğunu ve kültürel modellerin metaforların somutlaştırılması yoluyla ortaya konabileceğini vurgular.

Doğal dil kullanımında metaforik kavramlaştırma, eşzamanlı işleyen iki düzlemde oluşmaktadır: bağlam ve düzenleme. Bu kapsamda bağlam yerel kültür tarafından belirlenen algılama biçimi, düzen ise hem bedenleşmiş biliş hem de bireyi saran kültürle tutarlı olma çabası olarak ele alınabilir. Düzenleme sürecinde evrensel birtakım değişkenler olsa dahi metafor oluşturma sürecinde yerel kültürün özgüllüğü çok kritik bir rol oynamaktadır (Kovecses 2010). Metaforik düzenlemelerin kültürle olan ilişkisi düşünüldüğünde genelde bütün sanatsal üretimler, özelde müzikal üretimler toplumun algılama biçimine önemli ölçüde ışık tutmaktadır. Geniş bir toplumsal kitlenin ritüelleri ve dünyayı algılama biçiminden süzülerek sözlü yolla aktarılan dilsel oluşumlar olan türküler, kolektif kültürel bilincin en önemli aynalarından biri olarak değerlendirilebilir. Yıldırım (2017) her toplumun kendi düşünce ve his dünyasında karşılığı olan sembollerin varlığının söz konusu olduğunu ve bunların yer bulduğu önemli türlerinden birinin de türküler olduğunu ifade eder. Buna paralel olarak Mustan-Dönmez ve Karaburun (2013) çalışmasında Türk halk müziğine duygusal derinliğini veren en önemli gereçlerden birinin sözler olduğunu ve sözlerdeki bu gücü ve derinliği halk müziğine kazandıran öğeyi metaforik üslup olduğuna değinir. Araştırmacılara göre Türk halk müziğindeki metaforik anlatım üslubu, tamamıyla geleneksel, köklü ve derin halk edebiyatı motiflerine dayanır. Bu kapsamda, halk türkülerindeki metaforik görünümeler Türk kültürünü ve Türk toplumunun kavramlaştırma eğilimlerini ortaya koymak açısından eşsiz bir harita işlevi görmektedir. Bedenleşmiş biliş ve kültürel biliş aracılığıyla oluşturulan metaforların deneyimlerimiz için bir kaynak olarak görev yaptığı göz önüne alındığında, bu çalışmanın temel motivasyonu

gönül düğüm sözcüğünün Türkçenin soyut evreninde nasıl kodlandığı ve hangi kavramlaştırmalarla karşımıza çıktığının ortaya konması üzerinedir.

2. Yöntem

Bu araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Betimsel çalışmalar bilimin betimleme amacına hizmet etmekle birlikte, aynı zamanda kendinden sonraki çalışmalar için denence üretmeye yönelik öngörü sağlamaktadır (Erkuş 2009). Araştırmada veriler içerik analizinin alt yöntemlerinden biri olan tematik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği mesajı, anlam ve/veya dilbilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma sayılara dönüştürme ve çıkarımında bulunma yoluyla sosyal gerçeği araştıran bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan 2001). Tematik analiz ise içerik analizi kapsamında, elde edilen veriler içerisinde tema ve örüntüler aramak amacıyla yapılan kodlamalara dayalı bir analiz yöntemidir (Glesne 2013).

2.1. Veri Seti

Bu araştırmanın veri setini “<http://www.turkuler.com/arama.htm>” uzantısı aracılığıyla derlenen Halk Türküleri Veritabanı (HTV) oluşturmaktadır. Veritabanında *gönül* anahtar sözcüğüyle arama yapılmış ve toplam 417 türkü ve 34.226 sözcüğe ulaşılmıştır. Elde edilen veriler AntConc (sürüm 3.5.8) programı aracılığıyla bağımlı dizin haline getirilmiş ve sonrasında içerik analizine tabi tutulmuştur.

2.2. Veri Toplama ve Çözümleme Süreci

Metafor tespit aşamasında, analizlerin sistematikliğini ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla Pragglejaz Grup (2007) tarafından tasarlanan ve Baş (2018) tarafından uyarlanan Metafor Tespit Yöntemi (Metaphor Identification Procedure) kullanılmıştır. Söz konusu yöntem, metafor çalışmaları için özelleştirilmiş bir içerik analizi yöntemi olarak düşünülebilir. Verileri çözümleme basamakları aşağıdaki gibidir:

a. Metafor adaylarının tespiti için *gönül* düğüm sözcüğünün geçtiği bağımlı dizin görünümleri detaylı bir şekilde okunmuştur.

b. Bağımlı dizinlerdeki sözcüksel birimler tespit edilmiştir.

c. Metinlerdeki *gönül* düğüm sözcüğünün anlamsal ilişki içinde olan her bir sözcüksel birimin bağlam içerisindeki anlamı saptanmıştır.

d. Her bir sözcüksel birimin bağlam içindeki anlamı dışında, diğer bağlamlarda daha temel anlamı (daha somut, bedensel eylemlerle ilişkili, daha açık ve net ve tarihsel açıdan daha eski) olup olmadığı tespit edilmiştir.

e. Eğer dilsel birim diğer bağlamlarda daha temel güncel bir anlama sahipse, metin içindeki bağlamsal anlamın temel anlamla kıyaslandığında çelişip çelişmediği belirlenmiştir.

f. Cevap evet olduğunda, dilsel birim metafor olarak kodlanmıştır.

Elde edilen metaforlardan yola çıkılarak düğüm sözcüğe ilişkin metaforik alanlar tespit edilmiş ve söz konusu alanların niceliksel dağılımları hesaplanmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Çalışmanın ilk aşamasında HTV’den elde edilen bağımlı dizin görünümlerindeki metaforik alanlar incelenmeden önce düğüm sözcüğün anlamsal uzanımlarını net olarak ortaya koymak amacıyla sözlük görünümleri kontrol edilmiştir. Bu kapsamda *gönül* düğüm sözcüğünün TDKTS (2011) görünümleri aşağıdaki gibidir.

a. isim Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatır vb. kalpte oluşan duyguların kaynağı: "Gönüllerin birbirine kaynaştığı o günler millî bayramlarımızdan biriydi." - Orhan Seyfi Orhon

b. isim, mecaz İstek, arzu: Okumaya gönlün var mı?

Gönül düğüm sözcüğünün TDKTS (2011) görünüşleri incelendiğinde isim kategorisinde soyut uzanımlara sahip olduğunu ve olumlu çağrışımsal anlama sahip kavramsal uzanımlar oluşturduğu gözlemlenmektedir. Elde edilen diğer bir ön bulgu da *gönül* düğüm sözcüğünün çeşitli duygu ve düşüncelere ilişkin bir kap (container) olarak senaryolaştırılması ve özellikle kalp ile ilişkilendirilmesidir. Bu açıdan söz konusu düğüm sözcüğün metaforik alan oluşturma bağlamında duygusal ve düşünsel kavramlaştırma alanları kurmaya yatkın olduğu söylenebilir.

3.1. Gönül Düğüm Sözcüğüne İlişkin Kavramsal Metafor Görünüşleri

HTV’de *gönül* hedef alanına ilişkin toplam 484 kavramsal metafor görünümü ve bu kapsamda 5 farklı kaynak alan tespit edilmiştir. Tablo 1’de kaynak alanlar ve söz konusu alanların niceliksel dağılımları yer almaktadır.

Tablo 1. Gönül Hedef Alanına Ait Kaynak Alanların Dağılımı

KAYNAK ALANLAR	f	%
CANLI	158	33
YER	144	30
FİZİKSEL NESNE	121	25
ARAÇ	33	7
KAP	28	6
TOPLAM	484	100

Tablo 1 incelendiğinde *gönül* düğüm sözcüğünün kavramlaştırılmasında sıklığı en yüksek kaynak alan olarak CANLI gözlemlenmektedir. Söz konusu kaynak alanı sırasıyla YER, FİZİKSEL NESNE, ARAÇ ve KAP alanları izlemektedir. İlerleyen bölümlerde kaynak alanlar kapsamındaki kavramsal metafor görünüşleri detaylandırılmış biçimde ele alınmıştır.

3.1.1. Canlı Kaynak Alanına İlişkin Bulgular ve Yorum

Gönül düğüm sözcüğü CANLI kaynak alanı kapsamında toplam 158 sıklıkta üç farklı metaforik görünümle karşımıza çıkmaktadır. Tablo 2’de söz konusu metaforlar ve bu metaforların dağılımları yer almaktadır.

Tablo 2. CANLI Kaynak Alanına Ait Metaforlar ve Dağılımları

KAYNAK ALAN	METAFORLAR	f
CANLI	GÖNÜL İNSANDIR	118
	GÖNÜL KUŞTUR	36
	GÖNÜL ATTIR	4
TOPLAM		158

Tablo 2 incelendiğinde metaforik görünüşlerin içerisinde sıklığı en yüksek yapı olarak karşımıza GÖNÜL İNSANDIR kavramsal metaforu çıkmaktadır. Hem metaforik hem de metonimik bir kesitte bulunan söz konusu eşleşme, “insan yerine gönül” uzanımı ile somutlaştırılabilir. Bağımlı dizinler incelendiğinde özellikle “deli gönül” öbek yapısının son derece yaygın bir kullanıma sahip olduğu gözlemlenmektedir. Halk edebiyatında yaygın olarak yer alan bir motif olan “delilik” insani ve tanrısal sevginin aşkınlığının bir göstergesi olarak ele alınabilir. Deliliğin bir gönderimi olan Mecnunluk da türkülerde karşılaşılan diğer bir uzanımlardandır. Bayat (2018) deliliğin olgusal tarafları kadar kurgusal yönü de olduğunu belirtir ve Kerem, Mecnun, Züleyha örneklerini verir. Araştırmacı bu insanların Hüsnü Mutlak karşısında bir anda akıllarını kaybedip ilahî aşk delisi olduğunu ifade eder. Veritabanında deli/Mecnun sözcükleriyle kurulan kavramlaştırma alanlarının bir bölümünde tanrısal aşkın izlerini görmek mümkündür:

(1) “Pir Sultan’ım kemter kuldur Şah’ına / hünkar Hacı Bektaş nazargahına / deli gönül Hak ol düş dergahına / er olayım dersen er ile görüş” (*Dünyadan El Çek Ey Divane Gönüm*)

HTV incelendiğinde delilik/Mecnunluk aynı zamanda insani aşkla yoğun olarak eşleştirilmektedir. Bu kapsamda “deli gönül” gönderimi, gönülün dizginlenmeyen, durulmayan yönüyle ele alınabilir. Ayrıca *gönül* ve mecnun eşleşme görünümlerinde Leyla ile Mecnun kıssasına yapılan metinlerarası gönderimler de ön plana çıkmaktadır.

(2) “Al karanfil aman mor şişede ıslanır / bir gün (de) olur aman deli (de) gönül uslanır” (*Altındandır Kapısının Eşiği*)

(3) “Gönül bir Mecnundur ne deyim sana / bir canım var versem azdır sultanım” (*Gül Yüzlü Sevdiğim*)

(4) “Bir Leyla misali aşkın çölünde / gönül Mecnun olmuş gezer yar deyi” (*Bir Leyla Misali Aşkın Çölünde*)

Veritabanı kapsamında GÖNÜL İNSANDIR metaforu ayrıca eylem kullanımları aracılığıyla da dilsel düzleme aktarılmaktadır. Tanık tümceler kapsamında “ağla-, inan-, usan-” gibi [+İNSAN] kurulumuyla dizgesellenen eylemler *gönül* düğüm sözcüğü ile aynı dizgede yer almaktadır. Söz konusu kullanımlar yukarıda sözü edilen “insan yerine gönül” uzanımını destekleyici niteliktedir.

(5) “Ağla gönül yine bugün / ağlamanın zamanı geldi (vah vah)” (*Ağla Gönül Yine Bugün Ağlamanın Zamanı Geldi*)

(6) “Gidip başka dala sarıldığıma / gönülüm inanmıyor ayrıldığıma” (*Ahirim Sensin*)

(7) “Feymani’yim, kaçma benden / usanmadı gönül senden” (*Ahu Gözlüm Tut Elimden*)

CANLI kaynak alanı kapsamında ikinci sırada GÖNÜL KUŞTUR kavramsal metaforuna rastlanmaktadır. Gök (2019) eskiden beri insan ruhunun göğüs kafesine hapsedilmiş bir kuş metaforuyla tasvir edildiğini ve Mesnevî’de, Mantıku’t-Tayr’da, Yunus Emre Divanı’nda bu tasvirin örneklerinin görülebildiğini belirtir. Bu bilgiye paralel olarak HTV’de de gönülün, dolayısıyla duyguların dizginlenmesinin zor olduğuna ilişkin kavramlaştırmalara rastlanmaktadır. Bu bağlamda *gönül* halk türkülerinde “ele avuca sığmaz” olma özelliği de ön plana çıkmaktadır. Tanık tümceler incelendiğinde uç-/kon-, yüksek/alçak gibi yönelim metaforlarının söz konusu kavramsal metaforu daha güçlü hale getirdiği gözlemlenmektedir. Bu noktada dikkate değer bir nokta, yüksek/alçak yönelim metaforu görünümlerinde genel kavramlaştırma eğiliminin “yüksekte olan iyidir, alçakta olan kötüdür” olmasına rağmen gönül-kuş eşleşmesi açısından tam tersi bir durumun söz konusu olmasıdır. “Yüksekten uç-, yüce dağ başında ol-, havalan-” gibi yükseğe gönderimde bulunan dilsel kullanımların olumsuz; “kon-, engin ol-” gibi dilsel kullanımların ise olumluyu temsil ettiği gözlemlenmektedir:

(8) “Yüce dağ başından indiremedim / uçdu deli gönül konduramadım” (*Sarı Çiçek Sarartıyor Dağları*)

(9) “Yüksek uçan gönül yorulur bir gün / mizan terazisi kurulur bir gün” (*Ezrail Serime Çöktüğü Zaman*)

(10) “Gel ha gönül havalanma / engin ol gönül engin ol” (*Gel Ha Gönül Havalanma*)

(11) “Kırılır kanadın saramam gönül (aman aman)” (*Havayısın Deli Gönül Havayı*)

(12) “Havalanma deli gönül / uzun sürmez yorulursun” (*Havalanma Deli Gönül*)

Söz konusu metaforik alana ilişkin ayrıca kuş ulamının alt ulamı olan turna motifi ile de metaforik alan kurulduğu elde edilen bulgular arasındadır. Türk kültüründe kutsal kabul edilen bir kuş türü olan turnaya ilişkin Temizkan (2014: 170) “Turna, kökeni muhtemelen eski Türk kültürü olan ve sahip olduğu özelliklerle kutsal kabul edilen bir kuştur.

Kutsallığı, Müslümanlığı kabul eden veya etmeyen çok sayıda Türk boyu tarafından, hatta ana kitleden ne zaman ayrıldıkları bilinmeyen Yakut Türklerince de devam ettirilmişti.” bilgilerini aktarır. Bu kapsamda kültürümüzde önemli uzanımları olan, insani ve Tanrısal duyguların merkezi haline getirilmiş gönül ile kutsallık atfedilmiş turnanın eşleştirilmesi doğal bir eğilim olarak değerlendirilmektedir.

(13) “Gönül turnam uçtu gitti gölünden / bülbül vazgeçer mi gonca gülünden” (*Ya Hızır Semahı*)

CANLI kaynak alanı kapsamında rastlanan sonuncu kavramsal metafor GÖNÜL ATTIR olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanık tümceler incelendiğinde tıpkı gönül-kuş eşleşmesindeki ele avuca sığmama, kontrol edilememe kavramlaştırmasında olduğu gibi gönül-at kavramlaştırmasında da gönlün kolay yönlendirilemeyen bir duygu kaynağı olarak kodlandığı gözlemlenmektedir.

(14) “Dizgin etsem gönül atın / gönül kuşu aramızda dönüyor” (*Benden Selam Söylen Beyefendime*)

3.1.2. Yer Kaynak Alanına İlişkin Bulgular ve Yorum

Gönül düğüm sözcüğü YER kaynak alanı kapsamında 144 rastlanma sıklığı ile üç temel metaforik alanda kurgulanmaktadır. Söz konusu metaforik görünüm ve bu görünlere ilişkin niceliksel değerler Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. YER Kaynak Alanına Ait Metaforlar ve Dağılımları

KAYNAK ALAN	METAFORLAR	f
YER	GÖNÜL BİNADIR	68
	GÖNÜL COĞRAFİ OLUŞUMDUR	49
	GÖNÜL YERLEŞİM YERİDİR	27
TOPLAM		144

Tablo 3 incelendiğinde YER kaynak alanı kapsamında ilk olarak karşımıza GÖNÜL BİNADIR metaforu çıkmaktadır. Söz konusu metaforik alan en yoğun biçimde Kâbe, konak ve saray eşleşmeleri ile kurulmaktadır: *gönül* düğüm sözcüğünün kutsal mekân, özel mülk ya da yönetim binası olarak kavramlaştırılma eğilimindedir. HTV’deki tanık tümceler gönül-Kâbe eşleştirme görünümleri bağlamında incelendiğinde halk şiirinde ve buna paralel olarak halk türkülerindeki tasavvufi bakış açısının etkisi kapsamında gönül yapmanın hacca gitmek kadar kutsal bir eylem olması eğiliminin son derece beklendiği söylenebilir. Cebecioğlu (2009) buna paralel olarak Allah'a bütün dış yönelişlerin merkezi Kâbe ise, iç yönelişlerin merkezinin de kalp olduğunu, bu bağlamda birinin maddî, diğerinin ise manevî Kâbe olduğunu ifade eder. “Kâbe, maddi ve dışa ait bir mekân buna karşılık gönül ise manevi ve ‘iç’e, öze ait bir mekândır. Bununla birlikte Kâbe’de şekle dayalı uygulamalar ve ritüeller söz konusu iken gönülde içsel bir yolculuk söz konusudur (Akbalık 2013: 23). Halk türkülerinde de gönlün ne denli kıymetli ve özel bir niteliğe sahip olduğu Kâbe ile kavramlaştırılarak gösterilmektedir:

(15) “Gönül bir Kâbe’dir yap da ol hacı / Davut sulari de nişan eylesin” (*Bu Yola Talip Ol Bağlandın İse*)

BİNA kaynak alanına ilişkin diğer bir görünüm ise gönül-konak eşleşmesidir. Konağın görkemli yapısı ve kişiye özel olma niteliği ile gönlün azameti ve biricikliği özdeşleştirilmektedir. Bu kapsamda gönül konağında sevilen/aşık olunan kişinin yaşaması beklenir. “Bir konağın büyük olması ona hâkim olmayı, içinde olup bitenden haberdar olmayı da güçleştirir. Tıpkı bunun gibi gönül de büyük bir konaktır ve içinde olup bitenleri anlamak oldukça zordur. Sâhibinin titiz ve hassas olması gerekir. Aynı zamanda becerikli ve sâdik yardımcılarının da olması gerekir.” (Kara 2005: 503). Bu kapsamda türkülerde gönül-konak eşleştirmesinin özellikle insani aşk kapsamında kurgulandığı söylenebilir.

(16) “Nazlı yare ayırdım / gönül konaklarını” (*Eydim Kavak Dalını*)

GÖNÜL BİNADIR metaforu kapsamında diğer bir kavramlaştırma alanı ise gönül-saray eşleşmesi üzerine kuruludur. Saray nasıl ülke yönetiminin merkeziyse gönül de duyguların yönetildiği önemli bir merkez olarak kurgulanmaktadır. Bu bağlamda gönül sarayının yıkılması insanın olumlu duygularını yitirmesi ve olumsuz duygulara kapılması ile eşleştirilebilir.

(17) “Yıkıldı gönül sarayım / kurulmaz ki kuram gardaş” (*Gardaş*)

Tanık tümceler incelendiğinde *gönül* düğüm sözcüğü BİNA kaynak alanı kapsamında aynı zamanda hasar görebilme özelliği ile de ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan gönül yıkmak bina yıkmak ile eşleştirilmektedir: Gönül hep sağlam tutulmalıdır, aksi halde yıkılmış bir bina kadar işlevsiz hale gelir ve ardında enkaz bırakır. Dilsel örnekler incelendiğinde gönül-bina eşleşmesine hem insani hem de Tanrısal bir nitelik yüklediği gözlemlenmektedir:

(18) “Şu benim zalım sevdiğim / hep gönül yıkmak bellemiş” (*Su Da Gelir Akmayınan*)

(19) “Gönülleri yap da yıkıcı olma / göz şavkı ile örmek hoş olur” (*İrfan Meclisine Oturmak İçin*)

(20) “Ben görelî Mecnun oldum Leyla'yı / gönül yıkma seviyorsan Mevla'yı” (*Yine Mi Gurbete Düştü Yolumuz*)

Genel anlamda, gönül-bina eşleşmesi son derece çok yönlü bir eşleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu görünüm bütünsel olarak aşağıdaki gibi kavramlaştırılabilir:

Tablo 4. Bina ve Gönül Eşleşmesi Görünümleri

bina	→	gönül
binanın kutsallığı	→	gönlün kutsallığı
binanın özel mülk olması	→	gönlün özel mülk olması
binanın yönetsel olması	→	gönlün yönetsel olması
binanın hasar görmesi	→	gönlün hasar görmesi

YER kaynak alanı kapsamında ikinci olarak GÖNÜL COĞRAFİ OLUŞUMDUR metaforu ile karşılaşılmaktadır. Türkülerin halk edebiyatından beslendiği ve halk edebiyatının en önemli motif kümelerinden birinin de coğrafi öğeler olduğu düşünüldüğünde bu kavramlaştırmanın doğal ve beklendiği bir eğilim olduğu söylenebilir. Söz konusu metafor kapsamında özellikle gönül-dağ eşleştirmesinin çok yaygın olarak kurulduğu gözlemlenmektedir:

(21) “Gönül dağlarımdan eksik olmaz kar / indirip düzede sel ettin beni” (*Deli Gönül*)

(22) “Gönül dağı yağmur yağmur boran olunca / akar can özümden sel gizli gizli” (*Gönül Dağı Yağmur Yağmur*)

(23) “Düşürdün yolumu gönül dağına / aman aman aman aman belalı kader oy” (*Sanki Sam Yelisin Estin Bağım*)

(24) “Tipi boran oldu gönül dağlarım / umutsuz hayale dalmam bir daha” (*Tipi Boran Oldu Gönül Dağlarım*)

“Tasavvufun en önemli temsilcilerinden Mevlânâ gönlü, özellikle de insan-ı kâmilin gönlünü yüce bir dağa benzetiyor. Zaman zaman dağlardan kaynağı belli olmayan ses sadâları yükselir ve bir müddet yankılandıktan sonra kaybolur. Dünyada yüce mekânlar dağlar olduğu gibi, gönüller içersinde de insan-ı kâmilin gönlü dağlar gibi çok yücedir.” (Kara 2005: 496). Bu kapsamda gönlün yüce ve güçlü olduğuna ilişkin kavramlaştırma eğilimi söz konusudur. Öte yandan gönül ile eşleştirilen dağ kavramı, doğa olaylarından

etkilenmeye son derece açık olarak kurgulanmaktadır, kar, yağmur ya da tipi gibi bir doğa olayıyla karşılaşınca hasar görebilmektedir.

Gönül yalnızca dağ ile değil, aynı zamanda dere, derya gibi coğrafi yapılanmalarla da eşleşim kurmaktadır. Derenin akması kalbin bir kişiye doğru yönelmesi kapsamında kavramsal metaforu güçlendiren bir yönelim metaforu olarak değerlendirilebilir. *Gönül*-derya eşleşmesi incelendiğinde ise duygulanım açısından *gönülün* uçsuz bucaksız ve engin olma niteliği ön plana çıkmaktadır.

(25) “Yara doğru aktı gönül deresi / sargı tutmaz imiş aşkın yarası” (*Derdim Gizli Kimselere Diyemem*)

(26) “Gönül deryasında yelkenim battı / dalga vura vura karaya attı” (*Hayalin Karşında Her An Her Zaman*)

HTV’de GÖNÜL COĞRAFİ OLUŞUMDUR metaforu kapsamında ayrıca *gönül*-toprak ve *gönül*-kaya eşleştirmeleri ile de karşılaşılmaktadır. Bu kapsamda *gönül* üzerine önemli binalar inşa edilen bir toprak olarak ele alınmaktadır. Ayrıca *gönül*-kaya eşleşmesi incelendiğinde yüksek bir kayaya erişmenin zorluğu ile gönle girmenin, orada olumlu duygular uyandırmanın güç bir eylem olduğuna gönderimde bulunmaktadır.

(27) “Gönül toprağında yaptım türbeni / dirilirsen ben ölürüm unutmaz” (*Mektup Derken*)

(28) “Yüksek kayadır gönül” (*Yüksek Kayadır Gönül*)

YER kaynak alanı kapsamında son kavramsal metafor GÖNÜL YERLEŞİM YERİDİR olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu metaforik alan özellikle şehir ögesiyle kurulmaktadır. Kapal (2012) klasik edebiyat bağlamında gönle ilişkin “Gönül bir şehir benzer. Sevgili ise burada gürültü kopararak bu şehri yıkar ve hiçbir zaman tamire yanaşmaz.” ifadelerini kullanmaktadır, aynı kavramlaştırmanın izleri halk türkülerinde de gözlemlenebilmektedir. Aynı zamanda *gönül* içinde/üzerinde sevgilinin yaşadığı yayla, yurt ve bağ olarak da kurgulanmaktadır:

(29) “Yar bir ateş attı gönül şehrine / yanıp kül olmaktan başka çare yok imiş” (*Çare Yok İmiş*)

(30) “On iki koyunum üç beş kuzum var / gönül yaylasında cevlan ederler” (*Üç Beş Aşık Bir Araya Gelmişler*)

(31) “Gine boz duman var baran dağında / baykuşlar ötüşür de (aman) gönül bağında” (*Zülf-ü Siyahımı Gömdüm Kaman'a*)

(32) “Geçti benim deli çağım / viran oldu gönül bağım” (*Beyhude*)

3.1.3. Fiziksel Nesne Kaynak Alanına İlişkin Bulgular ve Yorum

HTV bağimli dizin görünümleri incelendiğinde FİZİKSEL NESNE alanının metafor kurma açısından son derece üretken bir kaynak alan olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu kaynak alan kapsamında 6 farklı metaforla karşılaşılmıştır. Tablo 5’te söz konusu metaforların dağılımları yer almaktadır.

Tablo 5. FİZİKSEL NESNE Kaynak Alanına Ait Metaforlar ve Dağılımları

KAYNAK ALAN	METAFORLAR	f
FİZİKSEL NESNE	GÖNÜL HAREKET EDEBİLEN BİR NESNE-DİR	63
	GÖNÜL ZARAR GÖREBİLEN BİR NESNE-DİR	41
	GÖNÜL KAPIDIR	7
	GÖNÜL ÇALGIDIR	5
	GÖNÜL TAHTTIR	3
	GÖNÜL DEFTERDİR	2
TOPLAM		121

GÖNÜL HAREKET EDEBİLEN BİR NESNEDİR metaforu kapsamında özellikle “gönül al-” ve “gönül ver-” dilsel kullanımları ile yaygın olarak karşılaşılmaktadır. Bu açıdan *gönül*, insanların birbirinden alıp birbirine verebildiği fiziksel ve hareketli bir nesne olarak kurgulanmaktadır. Birinin gönlünü almak onun incinmişliğini tamir etmek, birine gönül vermek ise ona sevgi, aşk gibi olumlu duygulara sahip olmak olarak kavramlaşmaktadır. Ayrıca gönül yer değiştirme niteliğine sahiptir ve “gönül nerede ise duygular oradadır” uzanımına erişmek mümkündür.

(33) “Bu dünyada başka bir şey istemem / bir gönül alıcı sözü beklerim” (*Beklerim*)

(34) “Hizmetleri tekmlil yetirmek için / gönül alıp gönül vermek hoş olur” (*İrfan Meclisine Oturmak İçin*)

(35) “Buraları sevemedim gönül orada” (*Babuba*)

GÖNÜL ZARAR GÖREBİLEN BİR NESNEDİR metaforu kapsamında özellikle kırılğan fiziksel nesnelere kavramlaştırma eğiliminden söz etmek mümkündür: gönül-şişe, gönül-ayna, gönül-kâse gibi eşleştirmeler söz konusu metaforu örnekleyen dilsel yapılanmalardandır. Özellikle ayna ve kâse klasik Türk edebiyatı ve halk edebiyatında da sıkça rastlanan motiflerdendir. Söz konusu nesnelere ortak özelliği olan kırılğanlık, gönül ile eşleştirilmekte ve bu eşleştirme de insan gönlünün son derece hassas olduğunu ve dikkatli davranılması gerektiğini ifade etmektedir:

(36) “Kırma gönül şişesini / yapan bulunmaz bulunmaz” (*Kırma Gönül Şişesini*)

(37) “Gönül bir ayna idi / kırıldı külhaş oldu” (*Yozgat’ın Mahlesinde Göremedim*)

(38) “Gönül kasesini kırdıktan kelli” (*Kandilli Yazmayı Kaldır Yüzünden*)

HTV’de karşılaşılan diğere bir kavramsal metafor GÖNÜL KAPIDIR metaforudur. Kapının bir binanın ilk karşılaşılan bölümü olması ve içeri girebilmek için kapının açılması gerekliliği göz önüne alındığında birinin sevgisine ya da aşkına erişmek için öncelikle gönlün buna izin vermesi ve içeri davet etmesi gerektiği uzanımı ile karşılaşılmaktadır. Tanık tümceler incelendiğinde aynı zamanda gönül-kapı eşleşmesinin tasavvuftaki “dört kapı” olgusuna da metinlerarası gönderimde bulunulduğu aklı gelmektedir.

(39) “Gönül kapısından kalbe girenin / yaptığı en makbul hac olsa gerek” (*Olsa Gerrek*)

“Taht; sultanların ve hükümdarların oturduğu büyük, geniş ve değerli taşlarla süslü bir koltuktur ve gönül tahtı, her şeyin hükümdarı ve sultanı olan yaratıcının oturacağı, ona layık olması gereken mekândır” (Akbalık 2013: 23). GÖNÜL TAHTTIR metaforik görünümünde tahtın yönetimi temsil etmesi bağlamında sevilen insanın gönül tahtına çıkması, o insanın duygularının merkezi olan gönlü yönettiği anlamına gelmektedir: gönlün sultanı, gönül tahtında oturur.

(40) “Ucadır çıkamam gönül tahtına / ben bahtımı katamadım bahtına” (*Dinleyn Turnalar Bir Sualim Var*)

(41) “Bu gönül tahtına sultan olan yar / çaresiz dertlere düştüm ha gel gel” (*Bu Gönül Tahtına Sultan Olan Yar*)

Veritabanında karşılaşılan diğere bir görünüm GÖNÜL ÇALGIDIR metaforudur. Bu kapsamda duyguları ifade etme işlevi ile gönlün duyguların ifade edilmesine yardım eden bir alet olma niteliği eşleştirilmiştir. Özellikle “gönül sazı” öbek yapısı yaygın olarak kullanılan kavramlaşmalarındandır. Bu eğilim, halk türkülerinin icrasında sazın en temel enstrümanı olması ile açıklanabilir.

(42) “Gönül sazını yar aşkına çalarken / aman aman aman belalı kader oy / bozma düzenimi telimi kader belalı kader oy” (*Sanki Sam Yelisin Estin Bağıma*)

HTV’de FİZİKSEL NESNE kaynak alanı kapsamında karşılaşılan son kavramsal metafor görünümü GÖNÜL DEFTERDİR metaforudur. Deftere yazılan şeylerin kalıcı

olması ile gönülde yaşanan duyguların kalıcılığı ve aynı zamanda defterden silinenlerin gönülden silinme ile eşleştirildiği gözlemlenmektedir.

(43) “Hey Allah'tan korkmaz kuldun utanmaz / gönül defterinden sildin mi beni” (*Şu Uzun Gecenin Gecesi Olsam*)

(44) “Gönüle hasret yazıldı, sevgiye mezar kazıldı / iki damla yaş süzüldü gözlerimin pınarına” (*Telli Turnam Selam Götür*)

3.1.4. Araç Kaynak Alanına İlişkin Bulgular ve Yorum

HTV bağımlı dizin görünümüleri incelendiğinde ARAÇ kaynak alanında toplam 33 metafor görünümüyle karşılaşmıştır. Tanık tümceler incelendiğinde *gönül* düğüm sözcüğünün söz konusu kaynak alan kapsamında GÖNÜL DUYGULARIN YAŞANMASINA VE AKTARILMASINA YARDIMCI OLAN BİR ARAÇTIR metaforu oluşturma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Tanık tümceler incelendiğinde “gönülden bil-” eylem öbeğinin düşünsel bir deneyimden çok duygusal uzanıma sahip bir deneyim olduğu senaryosu ile karşılaşılmaktadır. Akbalık (2013: 27) gönle ilişkin şu ifadeleri kullanır: “Batı dillerinde tam karşılığı olmayan ve doğuya ait bir mefhum olarak konumlandırabileceğimiz gönül doğu dünyası ve kültüründe sıklıkla akıl mefhumu ile mukayese edilerek varlık gösterir. Batı kültürünün ontolojik varlığı akla bağlı iken doğu kültürü gönle endekslili bir görünüm arz eder. Zira bu kültürde gönül en kutsalın barındığı yer olarak bütün değerlerin üstündedir.” Bu açıdan gönül aracılığıyla sahip olunan bilgi ya da duygu, akıl aracılığıyla elde edilenden çok daha yüksek bir değere sahiptir.

(45) “Bilmez yar gönülden bilmez / akar göz yaşlarım dinmez” (*Karadır Bu Bahtım Kara*)

(46) “Garibim gönülden yolu bilmeyen / yürüse de yol kıymetin bilemez” (*Yar Hoy-rata Tatlı Kelam Eyleme*)

(47) “Gönülden bilmeyen insana yar mı” (*Vefasız Leylaya Ben Yana Yana*)

(48) “Gönülden dert çekmeyen / demesin ki dert gördüm” (*Karşıda Fırat Gördüm*)

3.1.5. Kap Kaynak Alanına İlişkin Bulgular ve Yorum

HTV’de yer alan tanık tümceler incelendiğinde GÖNÜL KAPTIR metaforu kapsamında toplam 28 kavramlaştırmaya rastlanmaktadır. *Gönül* bu bağlamda iki farklı tür olarak karşılaşılmaktadır. Gönül, söz konusu kaynak alanda ilk olarak sevilen insanın; ikinci olarak sevilen insana ilişkin aşk, dostluk gibi olumlu duyguların saklandığı kap işlevi görmektedir.

(49) “Bir gönüle aşk girince / ateşte yanmışa benzer” (*Bir Gönüle Aşk Girince*)

(50) “Bir garip sevdayı serime aldım / dostun aşkı ile doldu gönüller” (*Gezip Şu Alemi Seyran Ederken*)

(51) “Gönüldedir dostluk her can göremez / perdeyi kaldıran sevgidir sevgi” (*Sevgi Mengisi*)

(52) “Gönüldeki dost aşkına / galkın semaha dönelim” (*Ey Erenler Hak Aşkına*)

(53) “Makamı vuslatta cevlan ederken / muhabbet nuruyla doldu gönüller” (*Gezip Şu Alemi Seyran Ederken*)

4. Sonuç

Bu çalışmada *gönül* düğüm sözcüğünün kavramsal metafor görünümüleri Türk halk kültürünün önemli müzikal öğelerinden biri olan halk türküleri kapsamında ele alınmıştır. Çalışmada *gönül* düğüm sözcüğünün seçilmesindeki en önemli motivasyon, sözcüğün doğrudan içerisinde doğduğu dile özgü içkin uzanımlara sahip olması ve bu bağlamda ikinci bir dile düz anlamsal olarak yalın göndergelerle çevrilememesidir. Bu kapsamda çalışma ile, düğüm sözcüğünün kavramsal iç yapısının Türk kültüründe ve Türk toplumunda hangi eğilimler doğrultusunda kurgulandığı ortaya konmuştur. Halk Türküleri Veritabanı

(HTV) aracılığıyla elde edilen dilsel veriler doğrultusunda *gönül* düğüm sözcüğünün üretken bir metafor alanı kurma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Tablo 6’da kaynak alanlar ve bu alanlara ilişkin tespit edilmiş metaforlar niceliksel verilerle birlikte yer almaktadır.

Tablo 6. Gönül Düğüm Sözcüğünün Kaynak Alan ve Metafor Görünümleri

KAYNAK ALAN	METAFORLAR	f	ft
CANLI	GÖNÜL İNSANDIR	118	158
	GÖNÜL KUŞTUR	36	
	GÖNÜL ATTIR	4	
YER	GÖNÜL BİNADIR	68	144
	GÖNÜL COĞRAFİ OLUŞUM-DUR	49	
	GÖNÜL YERLEŞİM YERİDİR	27	
FİZİKSEL NESNE	GÖNÜL HAREKET EDEBİLEN BİR NESNEDİR	63	121
	GÖNÜL ZARAR GÖREBİLEN BİR NESNEDİR	41	
	GÖNÜL KAPIDIR	7	
	GÖNÜL ÇALGIDIR	5	
	GÖNÜL TAHTTIR	3	
	GÖNÜL DEFTERDİR	2	
ARAÇ	-	33	33
KAP	-	28	28
Toplam		484	

Tablo 6 incelendiğinde araştırma konusu düğüm sözcüğün en sık CANLI kaynak alanı kapsamında kurgulandığı ve özellikle “insan yerine gönül” uzanımının kodlandığı gözlemlenmektedir. İNSAN kavramsal alanı kapsamında “deli gönül” ve “gönül-Mecnun” eşleşmeleri son derece yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eşleştirmeler hem insana hem de Tanrı’ya yönlendirilen sevgiyi aktarma eğilimindedir. Söz konusu kaynak alan kapsamında karşılaşılan diğer bir bulgu da gönlün uçarı ve dizginlemesi zor olma özelliğidir. Bu kapsamda *gönül* halk türkülerinde “ele avuca sığmaz” olma özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Tanık tümceler incelendiğinde, ikinci bir kaynak alan olan YER kapsamında gönül-bina, gönül-coğrafi oluşum ve gönül-yerleşim yeri eşleşmeleriyle karşılaşılmaktadır. Bu kapsamda *gönül* kutsal mekân, özel mülk ya da yönetim binası olarak farklı kavramlaştırmalarla karşımıza çıkmakta ve gönlün biricikliği, özel olması ve duyguların merkezi olmasına gönderimde bulunmaktadır. YER kavram alanında rastlanan diğer bir metaforik eşleşme coğrafi şekiller aracılığıyla kurulmaktadır. Türkülerde özellikle “dağ” ögesinin ön plana çıkması, dil-dünya ilişkisi kapsamında açıklanabilir: dağın, Türk toplumunun deneyim alanında sıklıkla karşılaşılan bir coğrafi şekil olması nedeniyle sanatsal üretilere de yansımaları doğal bir sonuçtur. Dağ, insan gönlünün yüceliğini temsil etmekle birlikte yağmur, tipi gibi çeşitli olumsuz koşullardan etkilenme eğilimiyle de karşımıza çıkmaktadır. HTV’de yerleşim yeri kapsamında özellikle gönül-şehir eşleşmesi sıkça rastlanan kavramlaştırmalardandır. Klasik edebiyatta rastlanan sevgilinin gönül şehrinde gezmesi, şehri yakıp yıkması uzanımı halk türkülerinde de yer bulmaktadır. *Gönül* düğüm sözcüğünün FİZİKSEL NESNE kaynak alanı kapsamında hareket eden/yer değiştiren bir nesne olarak kurgulandığı gözlemlenmektedir. Bu kurgu bilişsel açıdan “gönül nerede ise duygular oradadır” uzanımını sunmaktadır. Ayrıca *gönül* söz konusu kaynak alan kapsamında

şişe, ayna ve kâse eşleşmeleriyle kırılğan olma özelliğine gönderimde bulunmaktadır. Bunun dışında düğüm sözcüğün FİZİKSEL NESNE kaynak alanında taht, çalgı, defter gibi nesnelere de kavramlaştırılma eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Dördüncü kaynak alan olan ARAÇ kapsamında *gönül* insanın duygularını/düşüncelerini üretmeye ve aktarmaya yardımcı olma işleviyle karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan *gönül* aracılığıyla sahip olunan bilgi ya da duygu, akıl aracılığıyla elde edilenden çok daha yüksek bir değere sahiptir. *Gönül* düğüm sözcüğü son olarak KAP kaynak alanında metaforik alan oluşturmaktadır. *Gönül*, bu kaynak alanda ilk olarak sevilen insanın; ikinci olarak sevilen insana ilişkin aşk, dostluk gibi olumlu duyguların saklandığı kap işlevi görmektedir.

Sonuç olarak, Türkçede özel bir yeri olduğu düşünülen “gönül” sözcüğünün farklı kavramlaştırmalar sonucu farklı metaforik alanlarda kurgulandığı, kurgulanma sürecinde gündelik ritüeller, dini inanç, doğa gibi alanlardan beslendiğini söylemek mümkündür. Ayrıca söz konusu kavramlaştırmaların bir kısmının tasavvuf felsefesinin izlerini taşıdığı, bir kısmının da klasik edebiyatla ortak motiflerden beslendiği de çalışmadan elde edilen önemli sonuçlardır.

NOTLAR

1. Çalışmada kaynak alanlar ve kavramsal metaforlar tamamen büyük harflerle belirtilmiştir. Söz konusu gösterim, bilişsel anlambilim alanına özgü teknik bir eğilimdir.

KAYNAKLAR

- Akbalık, Esra. “Yunus Emre'nin Şiirlerinde ‘Gönül’ İmgesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/26 (2013): 20-28.
- Aydın, Mehmet. “Gönül Kelimesi Üzerine”. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* (1999): 104-108.
- Baş, Melike. “Gazete Köşe Yazılarında ‘Demokrasi’ Kavramına İlişkin Metaforlar: Derlem Temelli Bir Eleştirel Metafor Çözümlemesi”. *DTCF Dergisi* 2/58 (2018): 1390-1411.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Kültüründe Deli ve Delilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2009.
- Cruse, Alan. *A Glossary of Semantics and Pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
- Erkuş, Adnan. *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2009.
- Evans, Vyvyan. “Cognitive Linguistics”. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science* (2012): 129–141.
- Evans, Vyvyan. *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.
- Glesne, Corrine. *Nitel Araştırmaya Giriş*. (çev. Ali Ersoy ve Pelin Yalçinoğlu) Ankara: Anı Yayıncılık, 2013.
- Goatly, Andrew. *The Language of Metaphors*. London: London and New York, 1998.
- Gök, Selim. “Sevgili Şahbâziyla Gönül/Can Kuşu Avlamak Hayali Üzerine”. *e-Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 14 (2019): s. 87-98.
- Kapal, Münire N. “Nef’i Divanında Gönül”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/3 (2012): 1605-1618.
- Kara, Kerim. “Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde Kalp-Gönül”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 14 (2005): 483-523.
- Kovecses, Zoltán. “Metaphor and Culture”. *Acta Universitatis Sapientiae Philologica* 2/2 (2010): 197-220.
- Kovecses, Zoltán. *Metaphor: a Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Lakoff, George ve Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. London: The University of Chicago Press, 2003.
- Lee, David. *Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Mustan Dönmez, Banu ve Derya Karaburun. “Türk Halk Müziği Sözlerinde ‘Metaforik Anlatım Geleneği’”. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/4 (2013): 1081-1097.
- Shanghai, Wu Yuanqiong. “On the Relationship Between Metaphor and Cultural Models – with Data from Chinese and English Language”. *metaphorik.de* 17 (2009): 115-134.
- Sharifan, Farzad. “Conceptualizations of Cheshm ‘Eye’ in Persian”. (ed. Z. Maalej ve N. Yu), İçinde: *Embodiment via Body Parts: Studies from Various Languages and Cultures*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, (2011): 197-211.
- Sharifan, Farzad. “On Collective Cognition and Language”. H. Pishwa (Ed.), İçinde: *Language and Social Cognition*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, (2009): 163-182.
- Tavşancıl, Ezel ve Esra Aslan. *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2001.
- TDK. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Temizkan, Mehmet. “Türk Kültüründe ve Alevî-Bektaşî İnancında Turna”. *Milli Folklor* 26/101 (2014): 162-170.
- Yıldırım, Ali. “Türkü Sözlerindeki Metaforik Anlatım”. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 13/5 (2017): 71-82. Erişim Uzantısı: <<http://www.turkuler.com/arama.htm>> (23.05.2020).